

Molnár István

ADALÉK A NYIKÓ MENTE NÉPI MEZŐGAZDÁLKODÁSÁNAK ISMERETÉHEZ

Tudott tény, hogy egy természetes tájban megtelepedő népcsoport tevékenysége kezdettől fogva szorosan kapcsolódik a környező élettér sajátos adottságaihoz. E táji tényezőkhöz alkalmazkodva határozza meg a települési helyét, képezi ki formáit, végzi gazdasági területe meghódítását, jelöli ki a térhódítás irányát, kiterjedését, alakítja gazdálkodási rendszereit, a művelési módokat – meghatározva összességükkel az illető népcsoport mezőgazdasági kultúráját. Egy nagyobb tájegység mezőgazdálkodástörténeti fejlődése átfogó képének a megrajzolásához azonban sok részletvonást, adatot kell a néprajznak feltárnia. Szükség van ezekre, mert egy kiterjedtebb táj földművelő kultúrájának azonos jellegű, általános jellemző közös jegyei mellett a táj mikrozónáiban azoktól eltérőek is kialakulhattak. Megállapítjuk a népi gazdálkodás egészének a megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges.

Az alábbiakban a Székelyföld nyugati peremvidékén fekvő Nyikó mente népi mezőgazdálkodására vonatkozó anyagegyüttesből¹ ez alkalommal csak néhány olyan alapvető tényezőt kívánok bemutatni, amelyekkel a völgy alsó vidékén már a kora középkorban megtelepült földművelő népünk települései körül a 18. századig kialakított mezőgazdasági területét a 18. és 19. századok folyamán – elsősorban lélekszáma növekedése okáért – tovább bővítette.

A Nyikó mente a mai Hargita megye délnyugati felének földrajzilag is egyik sajátos vidéke. A Hargita fennsíkjának peremvidékéről induló, Fehér-Nyikónak nevezett folyócska Székelykeresztúr fölött éri el a Nagy-Küküllőt. Kanyargó völgyét – néhány természeti földrajzi adottság alapján, és részben az itt megtelepedett ember gazdálkodásának történeti fejlődésében, életformájában, népi kultúrájában kialakult eltérő vonások figyelembevételével – jól elkülöníthető két tájegységre: A Felső- és Alsó-Nyikó mentére tagolhatjuk.

A felső, a Hargita nyugati nyúlványaiba bevágódó völgyszakasz településeinek gazdálkodási formáit, módját a hegy- és dombvidék érintkezési övezeté-

re jellemző – nagyrészt az erdőhöz kötődő, de földet is művelő foglalkozásokkal – vegyes gazdálkodás jellemzi.

Az alsó vidék településeinek lakossága viszont a szélesedő fővölgy és mellékvölgyeinek terep- és talajadottsága szerint elsődlegesen földművelő foglalkozású. Az erdőség tehát itt nem a vegyes gazdálkodású vidéken szokásos, erdőléssel kapcsolatos foglalkozási ágak gyakorlásának volt a területe, hanem – az építkezési anyag, tüzelő és szerszámfa megszerzése mellett – az irtásos behatolással inkább a mezőgazdasági területe kiterjesztésének lehetőségét szolgálja.

A Nyikó mente e két tájegysége között a Szentmihály fölötti völgyszűkület a választó küszöb. Az ettől délnyugatra húzódó fővölgyszakasz oldalvölgyei asszimmetrikusan alakultak: balfelől a Rez vonulatának (a Nagy-Küküllő és a Nyikó közti vízvázalásztó) északi, viszonylag meredek lejtője szegélyezi, s a belevágódott oldalvölgyek jórészt rövidek, részben torrens jellegűek, emberi településre alkalmatlanok; a jobb felőli domboldalak viszont lankásak, s elkülönülő szakaszai közt a fővölgybe olyan katlanszerű mellékvölgyek torkollanak, amelyek – déli fekvésüknél fogva – a települések kialakítására eleve kedvezőek voltak.

Az Alsó-Nyikó mentén 15 falu alakult ki. A fővölgyben: Szentmihály, Kobátfalva, Kis- és Nagykadács, Siménfalva, Rugonfalva, a mellékvölgyekben: Várpatának kettős völgyfejében Nagykede, Kiske-de; Alba-patakának hármastagolású völgykatlanában Szentmiklós, Nagymedesér, Tordátfalva; Konyha-pataka völgyében Tarcsafalva, Csehétfalva; Szalon-pataka völgyében Alsó- és Felsőbencéd. (1. ábra.)

A tanulmányozott területen – a székelykeresztúri és a sepsiszentgyörgyi múzeumok közösen végzett régészeti kutatási eredményeiből megállapíthatóan – az ember már az ókortól kezdve megtelepedett, és a leletek tanúsága szerint megkezdte gazdasági életterének kialakítását. Abban a hosszan tartó tevékenységfolyamatban, amelyben a különböző korok embere a táj eredeti arculatának gazdasági célzatú

¹ Szerző jegyzete és a szöveg alapján a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött dolgozat dr. Molnár István 1948. évi disszertációjának részleteit tartalmazza, és valószínűleg az 1957–59-es székelyföldi

múzeumi évkönyvnek adta le (vö. BOÉR Hunor 2009), majd 1968 után megkurtította és igazított rajta, de végül mégsem jelent meg Sepsiszentgyörgyön. (A szerk.)

átalakítását – a természeti tényezők függvényében – végezte, a legnagyobb szerepe már a 12. századtól a magyarságnak, illetve a székelységnek volt.² Ez a népesség, lélekszáma növekedésének arányában, falvai határainak gazdálkodási területét előbb a szálláshely közvetlen közelében, majd attól mind jobban távolodva, a határrészek kedvezőbb felületi adottságaihoz igazodva – fokozatosan terjesztette. Véghezvitele hosszan tartó volt, különösen a szántóterületek meghódításában, mert az eredetileg jórészt erdős, bokros területeket csak sokáig elhúzódó előkészítés után lehetett eltartóképes, mezőgazdasági termelésre alkalmas termőföldekké átalakítani.

Egy település lakossága faluja határának területét addig terjesztette, amíg a szomszéd települések hasonló módon terjeszkedő határaival találkozott. Ez a terjeszkedés a terep adottságai és a falvak lakóinak száma, törekvése szerint gyorsabb vagy lassúbb ütemű volt. E két tényezőnek tehát, a természetes táj jellegének és a tájba települt ember dinamizmusának együttes hatása volt az eredője a faluhatárok kialakulásának. Ha idők folytán egy határalakító közösség valami ok miatt – főképpen lélekszáma csökkenése következtében – veszített dinamizmusából, az következésképpen tükröződött a határ területének további alakulásában is: a szomszédos erősebb közösség a határát a gyengébb rovására terjeszteni kezdte, rendszerint foglalással vagy jobbik esetben megegyezéssel, esetleg vásárlással.³

A falvak határain a termelési, illetve művelési ágak szerinti területi megosztottságban idők folytán bekövetkezett változások nyomkövetése a határok alakítására s ennek folyamatában a termelő területek növelésére és annak módjára vonatkozó ismereteinket bővítik. Ezért néhány statisztikai adat összevetésével tekintsük át röviden azt a fejlődési folyamatot, amelyben az Alsó-Nyikó mente népe a 18. század elejétől a 19. század vége tájáig határait termelési ágak szerint alakította. Ezt követően pedig, a földművelő nép határalakító tevékenységének minél átfogóbb megismerése érdekében, a statisztika

nyújtotta képet kíséreljük meg kiegészíteni azokkal az adatokkal, amelyek az elég szűkös levéltári anyagban és az „élő hagyomány”-ban megőrződtek.

A határalakítás fejlődésének a statisztika tükrében való megállapításához két időszakban, a 18. század elején és a 19. század végén, utolsó negyedében felvett, a mezőgazdasági állapotra vonatkozó, termelési ágazatok területét feltüntető adatokat vesszük alapul.⁴ (Táblázat.)

Az 1721–1722. évi összeírásban – amelyet első sorban a helyszínen eszközöltek, és amelynek egy későbbi, rektifikált kiegészítésében a lakosság jogi állapotának feltüntetése mellett a községek mezőgazdasági helyzetét is összeírták – az udvarhelyszéki részben az Alsó-Nyikó mente 15 tárgyalt faluja határainak főbb művelési ágak szerinti megosztása (általam kivonatolva és összesítve) a következő volt:

- szántóterület 3754 $\frac{3}{4}$ köblös, illetve 2812 kh
- rét 662 $\frac{1}{4}$ kaszás, illetve 499 kh. (Táblázat

I. rész.)⁵

Sajnos ez az összeírás az említettekén kívül más művelési ágakat, köztük az erdőket, irtványföldeket, illetve azok kiterjedését nem tünteti fel. De a hiányosság ellenére a közölt adatok mégis elegendő kiindulási támpontot adnak annak a fejlődésnek megállapítására, amely az 1700-as évek elejére kialakult mezőgazdasági állapot után az Alsó-Nyikó menti falvak határalakításában, a termőterületek növelésében a 19. század végéig bekövetkezett.

A 19. század utolsó harmadából Kozma Ferenc idézett művében – a tárgyalt falvak határainak kiterjedésére, azok területének művelési ágak szerinti megosztottságára vonatkozóan az alábbi helyzetképet adja (Táblázat II. rész):

- a határok összterülete 22 316 kh, ebből:
- szántó 8488 kh (35%), rét és kert 4562 kh (21%),
- legelő 2487 kh (12%)
- erdő 5982 kh (28%)
- terméketlen 795 kh (4%)
- szőlő 2 kh (%-ban elhanyagolható).

² BERLÁSZ Jenő 1940, 113: „A XII. században a Szamos, a Maros és a Küküllők völgyében már szépen megművelt határu magyar és székely falvak sorakoztak. (A Nyikó mente a Nagy-Küküllő felső szakaszának jobb oldali vízgyűjtő területéhez tartozó jobboldali mellékvölgy)”.

³ Id. Jakab Dénes 80 éves tarcsafalvi és Sófalvi Ferenc 70 éves csehétfalvi földművesek nagyszülőik elbeszélésére emlékezve mondták, hogy a Nyikó mente oldalsó völgyeiben ilyen határfoglalások miatt voltak viták, de megegyezés és vásárlás útján is változtak a széleken a faluhatárok. Adatközlőim a továbbiakban: Gombos András 80 éves, Tordátfalva, id. Benczédi Dénes 78 éves, Felsőbenczéd, Lukácsi Ferenc 77 éves, Szentmiklós, Pálfi János 68 éves és Jakab Dénes 80 éves, Tarcsafalva. (A feltüntetett életkorok 1946–47-re vonatkoznak.)

⁴ ACSÁDY Ignác 1896, 221–222; KOZMA Ferenc 1879, 149–150.

⁵ Egy köblös föld akkora nagyságú szántóterületet jelentett, amelybe egy köből 125,00 l mennyiségű vetőmagot lehetett elvetni. Ez a terület némi eltéréssel kb. 1100–1200 négyszögölnök felelt meg, vagyis egy magyar holdnak. Egy kaszás rétnak akkora nagyságú területet neveztek, amekkorát egy kaszás egy nap alatt le tudott vágni. Ennek nagysága is – vidékenként némi eltéréssel – egy magyar holdnak felelt meg. (Vö. RAVASZ János 1938.) A táblázatban feltüntetett köblös és kaszás földek magyar holdaknak megfelelő nagyságát – a 19. századi, Kozma által közölt, területi adatokkal való összehasonlítás végett – 1600 négyszögölnök katasztrális holdakra számítottam át, a tört eredményeket felkerelve.

Az alapul vett két határidőszak idézett adatainak összevetéséből tehát megállapítható (*Táblázat III. része*), hogy az Alsó-Nyikó menti falvak határain csupán csak a szántóterület kiterjedését tekintve az 1700-as évek elejének 2812 kholdja, valamint a 19. század utolsó harmadának 8488 kholdja közt mutatkozó 5676 kh szaporulatával másfél évszázad alatt lényegesen megnövekedett. Ha a Kozma Ferenc által 1880 táján felvett szántóterületekhez hozzávesszük még csak a rétek 4562 kholdas összetületét, amit szintén a természetes tájból hódítottak el (nem véve számításba a legelőterületeket, amelyek akkor általában az erdők ciheres területei voltak), e hozzáadásból a vidék lakosságának másfél évszázados határalakító tevékenysége, illetve annak mértéke még inkább kitűnik.

Erdős vidéken élő, földművelő kultúrájú faluközösség, amikor már a megélhetési szükséglete alapját képező mezőgazdasági földterületének termőképességét a régebbi primitívebb termelési eljárásokkal – lélekszáma szaporodásának arányában – kellő mértékben nem tudta fokozni, annak pótlását a még megmaradt erdőkbe való további behatolással, újabb irtványföldeket létesítve és azokat fokozatosan termőre fogva – igyekezett pótolni. A termelésre alkalmas terület növelésének ezt a módját gyakorolta az Alsó-Nyikó mente falvainak népe még a 19. század vége felé is.

Tekintetbe véve azt a sokféle kapcsolatot, amelyekkel e vidék népi gazdálkodása az erdőhöz kötődött, mielőtt az abban végzett irtás menetét, az irtványföldek termőre fogásának módozatait megismernők, tekintsük át röviden az erdőbirtoklás és használat formáinak, módozatainak alakulását is.

Az erdőbirtoklás és használat formái a történelem folyamán a földművelő gazdálkodású tájainkon is sokszor megváltoztak. Kezdetben olyan közösségi vagyont képeztek, amelyből a közösség tagjai a fát idők folyamán kialakult népi szokásjog alapján termelhették ki, s a keletkezett vágottakban legeltethettek. Később ez a köztulajdonú és közhasználatú birtoklási forma megbomlott, az erdőket – a falu közös erdőbirtoklási jogának részbeni fenntartása mellett – fokozatosan felosztották. Így volt, így történt az Alsó-Nyikó mentén is, ahol kivételnek számító kevés „familiáris” erdőtől eltekintve, általában mindenütt közösségi vagyongként szerepeltek. Ennek a bizonyos fokig megosztott erdőbirtoklási formának létezéséről néhány visszaemlékezés és feljegyzés ezt mondja:⁶ Csehétfalván a falu határában 1864 előtt voltak közerdők és familiáris erdők. Tordátfalván viszont az erdőterület

1869 előtt egészen a község tulajdona volt. Felsőbencéd határában is 1875 előtt az erdő a községé volt. Az előbbieken említett időszakban még fennálló közös erdőbirtoklási formáról a csehétfalvi Unitárius Egyházközség egyik jegyzőkönyvének feljegyzése tájékoztat:⁷ *Anno 1829. Pénz perceptum. (bevételi tételek közt) A' Communitástól Ecclesianak engedett fa...* (Kiemelés itt és a következőkben tőlem.)

A köztulajdonú erdőterületek jó részét aztán a vidéken a 19. század különböző időszakaiban az egyházi közületek és magánosok között felosztották. A felosztás tényéről, idejéről, módjáról az alábbi jegyzőkönyvi adatok szólnak. A medeséri unitárius egyházközség jegyzőkönyve az erdők felosztásának idejét 1827-től említi: *Anno 1827. 6. A' Ekklesiában az ingatlanok megváltoztak mivel az erdő felosztattván ezen esztendőben...*⁸ A szentmihályi határban végrehajtott erdőosztásról az Unitárius Eklézia jegyzőkönyve elsőbbsen 1860-ban tesz említést: *Anno 1860, 3x (pont alatt) ... az itteni községben történt erdőosztály következtében...*⁹ Négy évvel későbből (az említett jegyzőkönyvben) az 1864-ben tartott püspöki vizitáció a *IV. Külbirtokok* c. fejezetben a már meglevő *Ecclesiai Erdők* számbavételénél ezt jegyzi meg: *...közönség határában az erdők felosztattván (...)* jutott...

A fent idézett jegyzőkönyvek osztási alapként a *sessiók* (telkek) számát jelölik meg. Medesérről 1827-ből: *...az erdők felosztattván (...) a Templomnak és Parochiális telkeknek jutott 10 darab erdő.* Szentmiklósról 1864-ből: *...az erdő elosztattván az Ecclesiai beltelkek után jutott...* Az 1860-ban keltezett szentmihályi jegyzőkönyvből a részül kapott erdőterületek felemlítése mellett az is kitűnik, hogy az osztásnál a fanemeket is figyelembe vették: *...az Ecclesia kikapta aránylag az erdőből a maga illetékét egy darab cserés és egy darab bükkös erdőrészen.*

Az emlékezet is osztási alapként általában *sessiót*, de *kürtőt* is említi: a szentmiklósi erdőből nagyon rég megállapított arányjog alapján *sessiók* szerint, kinek ahány telke volt, kaptak részt az emberek, ugyanígy Csehétfalván is. Tordátfalván az osztási jogalapot nem *sessió*, hanem *kürtő* szerint, kinek ahány *kürtője* volt, aszerinti alapon határozták meg.

Az erdőnek kétféle, a régebbi közösségi és az újabb kori magánbirtoklási formája szerint alakult a használata is, ami a határkép alakításában is megmutatkozott.

A köztulajdonú erdőt és a benne kialakított legelelt a közösség tagjai csak használhatták.

⁶ Adatközlők neve falvanként a 3. számú jegyzetben.

⁷ *A' Csehétfalvi Unitaria Szent Ecclesianak Számtartó Könyve 1721-től.*

⁸ *Protocollum Ecclesiae Unitariae Medeserensis.*

⁹ *Protocollum Ecclesiae Szent Michaliensis.*

A lakosság fához az idők folytán kialakult szokásjog alapján jutott. Ezt a juttatási módot a múlt század közepe tájáig visszavezethető emlékezés Tordátfalváról így őrizte meg: minden esztendőben egyszer egy osztóbizottság alakult, amely a listába vett jogosultaknak a fát kiosztotta. A részesülés mennyisége a vágásra kijelölt területek nagysága szerint évente változott. Irtás előtt szemre megnézték, hogy valakinek abban az esztendőben megállapított porciója hány fából telik ki, s azokat a fákat *megcsapták* (fejszével a fa kérgéről egy darabot kivágtak). A fehérén maradt csapásra ráírták vagy rótták azokat a számokat, amelyekkel az embereket *listába* vették. Mindenki csak a maga számú fáját vághatta le. A kiporciózott erdőből eleinte csak a nagyobb fákat vágták le, a cihert ott hagyták, s ezek közt lehetett legeltetni. Az osztott fáért nem kellett fizetni. Ha valaki nem érte be a kapott porcióval, az olyan az erdők között szárazat gyűjthetett.

A közerdőkből a fa juttatásának egy másik módját Szentmiklósról így őrizte meg az emlékezet: *A közös erdőkből a faosztás annak idején nyílhúzással történt.* Ez utóbbi osztási módra vonatkozó megállapítást még azzal egészítették ki, hogy a nyílhúzásos osztást inkább olyankor gyakorolták, amikor nem egységes, hanem különböző fajtájú és minőségű fanemekből álló erdőben irtottak.

A letarolt erdőrészeket nem újítták fel, legelőnek hagyták meg, mint szabad élési területet, mert a lélekszám növekedésével egyidejűleg az állatállomány is szaporodott, s ennek eltartására – mivel ebben az időben a belterjes állattenyésztés még alig volt szokásos – egyre több legelőterületre volt szükség. A köztulajdonú irtványoknak ebben az időszakban szokásos legeltetéséről az emlékezet általában ezt mondja: *A ciberes között legeltetni lehetett.* Kozma Ferenc is a birtokközösségi erdőterületek 19. század végi pusztuló állapotának ismertetésekor – mint annak egyik fő okáról – ír a vágottakban levő legeltetéséről: „A legeltetést minden fajú és nagyszámú marhákkal fiatalosokban úgy, mint friss vágásokban egyenlően gyakorolják”.¹⁰

Amikor a közerdők s az irtványokon meghagyott közlegelők nagy része magán; illetve egyházközsületi tulajdonba jutott, a tulajdonjogi változás az erdőterületek és a bennük kialakított legelők eddigi használati formáját, művelési módját megváltoztatta, s ennek következménye a határkép újabb kori alakításában is megmutatkozott.

Mielőtt e módosulások néhány vonásával foglalkoznánk, vessünk egy pillantást a közerdőkből

kiszakított területek magántulajdonba jutásának néhány formájára. A tordátfalvi hagyomány erről így nyilatkozik: az erdőbeli magántulajdon úgy keletkezett, hogy a község azoknak adott magántulajdonba egy-egy erdőrészt, akik a katonaságnak Szebenbe, Kolozsvárra, Brassóba, Almásra gabonát, zabot szállítottak. A felsőbencédi visszaemlékezés ezt mondja: a közerdőt előbb kiosztották, azután mindenki a magáéban irtott. A legelőkre vonatkozóan a szintén tordátfalvi hagyomány így emlékezik: az irtott területen levő legelőkből is azok kaptak, akik a katonaságnak szállítottak, megegyezés szerint egy-egy darabot, amit békerítettek s magánhasználatba vettek. A birtokbavételről írást kaptak annak bizonyoságul, hogy a bekerített terület tulajdonuk lett.

A medeséri Unitárius Eklézsia idézett jegyzőkönyvének 1827. évbéli adatából a faluközösségi erdők irtványainak mind az egyházközség, mind a magánosok részére történt felosztásáról és annak módjáról a következőket olvashatjuk: *Anno 1827. Felosztattván ez alkalmatossággal a' közhelyekből való irtványok is (miként az erdők) a' parochiális telkek után birtattott néhány darabok, (...) az irtványokból most Sessio után méretett fel a' kinek competencion (illetmény, járandóság) alatt volt annak adatott, a' kinek azon feljűl attól el kellett vétetni.*

A továbbiakban az adatközlők emlékezete nyomán idézzük fel azokat az eljárásokat, amelyek a magántulajdonba jutott erdőrészek irtásának menetére, módjára, valamint az irtványoknak termőterületté való átalakítására vonatkoznak.

Az orotást (irtást) rendre, darabonként végezték. Az orotás rendszeren a nedvkeringés megszűnése után, októberben kezdődött, s márciusig tartott. Mindenki a magáét irtotta, vagy ha maga egyedül nem tudta, segítséget fogadott, akit megfizetett megegyezés szerint. Az erdőorotást részibe is kiadták. Ha szálás volt az erdő, a letermelt fából a gazda és az orotók osztoztak fele-fele arányban, s a vágott terület két-három évig az orotó használatában maradt.

A ledöntött fát *tönknek*, a kiirtott területrészt *vágottnak*, a levágott fák talpait *csutakoknak* nevezték. Ha a vágottat minél hamarabb termelésre akarták felfogni, akkor azt előbb megtakarították, a csutakokat kiszedték. A csutakok kiszedéséhez még az irtás évében hozzáfogtak. A kisebbeket többől kiszedték, a nagyobbakat, amikor egy évig száradtak s könnyen tüzet fogtak, igyekeztek megégetni. Ha a csutak nem égett jól meg, kemény volt, akkor fejszével hasogatták, darabokat hasítottak le

¹⁰ KOZMA Ferenc 1879, 256. Ugyanitt írja, hogy: „Az 1848 után következett vagyoni és társadalmi állapotok, a még ma is fennálló birtokközösség előrelátást nélkülöző, gondatlan, a következményekkel nem számoló erdőirtása miatt az erdők pusztítása nagymérvű. (1860–1876 között, pl. a kereszttúri járásban, ahova az Alsó-Nyikó mente is tartozott, 571 hold volt a pusztítás.) Nem pótolják, hanem legeltetik.”

rendre az oldalából. Ha a vágott *felfogása* (termőterületté alakítása) nem volt sürgős, akkor a vágottat nem égették, hanem azokat a csutakokat, amelyekkel semmiképpen nem bírtak, ott hagyták a következő évekre, hogy revesedjenek, s így aztán könnyen ki tudták szedni. A csutakokat, ha jól el lehetett őket tüzelni, akkor olyan helyen, ahol kevés volt a tüzelőfa, az irtást végző favágó, aki rendszeren szegény ember volt, a maga tüzelésére kiszedte vagy eladta. A kiszáradt csutakok a kisüstös pálinka főzésére igen jók voltak, mert a tűzön lassan senyvedtek, sokáig s egyformán égtek.

Az irtáshoz a fadöntéskor fejszét, fűrészét és kötelet használtak. A csutakszedéshez fejszét, tővágó kapát és ásót. (2. ábra.)

Tarcsafalván az *udvari* erdőből (Pállfi Dénesnek 250 hold birtoka volt) az udvar irtatott a maga embereivel. Nagyobb erdőirtás körülbelül százhusz évvel ezelőtt volt (1820–1830 táján) a község határában, amikor egy egész határrészre való erdőt irtottak ki a Benczédi-szél, Bütüs-udu, Fenesalja határrészekben.¹¹

Amikor az erdőrészt levágták, s a vágott felfogása megkezdődött, a fa elhordása után a csutakost fölvtágták (a súlyos tővágókapákkal felkapálták). A felvágáskor jó mélyen tenyérnyi széles földdarabokat vágtak ki, helyükből kifordították, hogy a talaj forgatódjon és szellőzzön. Amíg a csutakokat nem szedték ki, szántani nem lehetett. Erre a vágott teljes megtakarítása után kerülhetett sor.

A fentiek szerint kitisztított és termelésre alkalmassá tett vágott felhasználását az adatközlők az alábbiakban idézett visszaemlékezéseikkel ismertették: *A kitakarított területre rendszerint kapás növényeket vetettek, s ha soványabb volt a föld, akkor zabot. Az irtásba tavaszi veteményt tettek, főképpen pityókát, hogy annak kapálásával a föld javuljon. A csutakok kiszedése után még sok gyökér maradt a földben, s azokból sokáig kibújít a fiatal cihersarj. Azt minden*

esztendőben kapáláskor kivágták. Így több esztendőbe telt, amíg a földet egyébre is felhasználhatták. Ha megfelelő fekvése és jobb földje volt a helynek, akkor is csak két év múlva vetettek belé búzát, amikor a talaja már jól összekészült. Úgy is volt, hogy ha a kiirtott erdő helyén törökbúzát termeltek egy darabig, a föld kisoványodott, s utána csak zabot tehettek. Mikor az se adott termést, felhagyták kaszálónak. Az olyan felfogott orotást, amelyiknek fekvése rossz volt, s szekérral nem járhatták, s szánval se, nem lehetett ganéznia, az ilyen föld hamar kiélődött, s rajta sokáig nem lehetett termelni, de leginkább ciber vagy legelő lett. A meredek oldalak erdőrészeinek irtványai termelésre nem voltak alkalmasak. Legeltetésük is ritkán történt. Az ilyen csutakosokban, ciheresekben idő teltével az erdő megújulhatott.

*

Az Alsó-Nyikó mente népi mezőgazdálkodásának időbeli alakulására, sajátosságaira vonatkozó fenti adalékokkal – a települések létesítését, a falvak határterületének kialakítását befolyásoló néhány tényezőt, a termelési ágazatok változása nyomán keletkezett területmódosulásokat csak érintve – ez alkalommal csak néhány olyan sajátos helyi vonást mutató eljárás ismertetésére tértem ki, amelyekkel e vidék lakossága a köz- és magántulajdonú erdőségeiben termőternövelő, határalakító tevékenységét az elmúlt két évszázadban gyakorolta. A mezőgazdálkodási terület bővítésének ezt a folyamatát e vidéken is a történelmi, gazdasági, társadalmi, demográfiai tényezők mellett s ezekkel egyidejűleg, a tájnak, a terepnek sajátos természeti adottságai is nagymértékben meghatározták. Végeredményben tehát e különböző helyi sajátosságú, egymásra ható tényező befolyásolta mindazt a sokrétű tevékenységet, amellyel e vidék népe is – nemzedékelődők ilyen vonatkozású tapasztalatait követve – falvainak határait alakította, megművelhető területét növekvő életszükséglete szerint bővítette.

¹¹ A szájhagyomány a visszaemlékezések határidejéig más nagyobb méretű erdőirtásról nem tud. A termőtérhódítás az erdő rovására általában a már művelésben levő területtel érintkező er-

dőszelektben fokozatos behatolással történt, de kedvező fekvésű, jól megközelíthető és vadkártól védhető részeken „erdőközi” műveléssel is.

Táblázat: A határok művelési ágazatai és kiterjedésük

A falu	I.						II.							III.		
	1721-1722						A XIX. század utolsó harmada (1879)							Szántóterület növekedése katasztrális holdban		
	Szántó	Irtvány	Rét	Szőlő	Szántó	Rét és kert	Legelő	Szőlő	Erdő	Terméketlen	Összesen	1721	1870	1721-ről 1879-ig		
	köbbs = kat. h.	-	kaszás = k. hold	kapás			katasztrális hold									
Rugonfalva	550 ¼	413	100 ½	76	863	567	453	-	57	68	1008	413	863	450		
Siménfalva	546 ¾	410	125 ½	94	1180	681	346	-	635	153	2995	410	1180	770		
Kiskede	101 ¾	76	16 ½	13	308	179	65	-	59	22	633	76	308	232		
Nagykede	77	59	15	11	425	292	57	-	46	23	843	59	425	366		
Szentmiklós	103 ¾	78	21	16	401	92	37	2	23	18	573	78	401	323		
Nagymedesér	192	144	37 ½	28	1038	539	343	-	775	84	2779	144	1038	894		
Tarcsafalva	194 ¾	146	21	16	586	335	71	-	339	55	1386	146	586	440		
Kis- és Nagy-kadács	226 ¾	170	21 ½	17	563	218	240	-	454	59	1534	170	563	393		
Kobátfalva	296	223	39 ½	30	483	270	104	-	466	38	1361	293	483	260		
Tordátfalva	359 ¾	270	53	39	798	320	179	-	639	58	1994	270	798	528		
Csehétfalva	313 ¾	236	88 ½	66	588	532	191	-	806	64	2181	233	588	352		
Szentmihály	423 ¾	317	83 ½	63	785	360	226	-	1592	104	3067	317	785	468		
Alsó- és Felsőbenczéd	360 ¼	270	39 ¼	30	470	177	175	-	91	49	962	270	470	200		
Összesen	3745 ¾	2812	662 ¼	499	8488 35%	4562 21%	2487 12%	2	5982 28%	795 4%	22 316	2812 ¹	8488	5676		

¹ A gépelt táblázatban valószínűleg elírás történt, a számsort összeadva az eredmény 2879. (Szerk. megj.)

Levéltári források

A' Csebétfalvi Unitaria Szent Ecclesianak Számtartó Könyve 1721-től.
Protocollum Ecclesiae Unitariae Medeseriensis.
Protocollum Ecclesiae Szent Michaliensis

Irodalom

- ACSÁDY Ignác
1896 *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (1720–21)* (*Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam, IV) Budapest.
- BERLÁSZ Jenő
1940 *Erdély gazdasági élete*. Erdély, M. T. T. kiadás, Budapest.
- BOÉR Hunor
2009 Egy fél évszázaddal ezelőtti kísérlet: a Székelyföld múzeumi évkönyve, 1957–1959, *Acta Siculica* 2009, 31–40.
- KOZMA Ferenc
1879 *A Székelyföld közigazdasági és közmívelődési állapota*, Budapest.
- RAVASZ János
1938 A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. században, in: Domanovszky Sándor (szerk.): *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez*, 14, Budapest.

Contribuții la istoria agriculturii țărănești în bazinul inferior al pârâului Nyikó

(Rezumat)

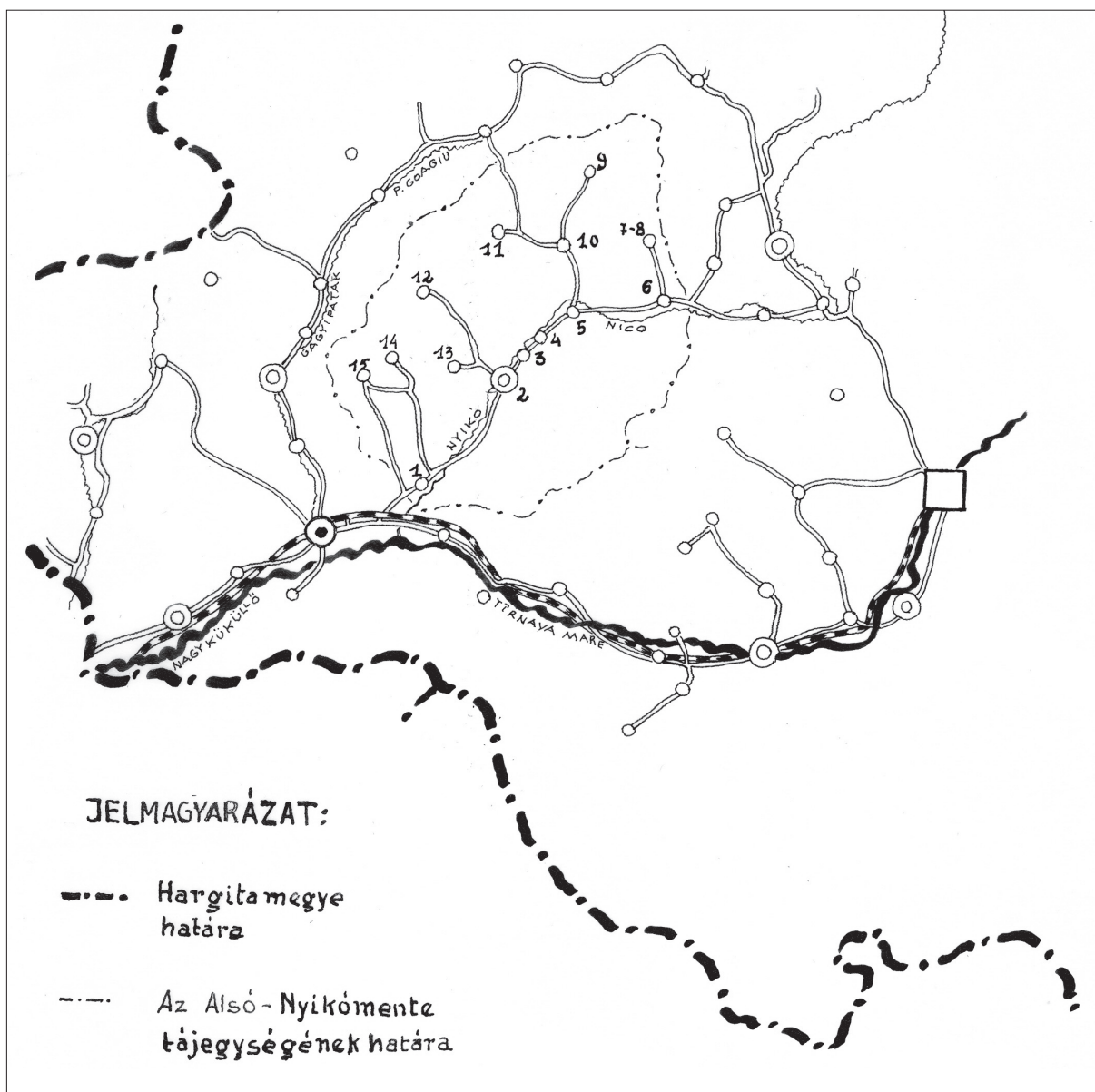
Lucrarea se ocupă cu câteva aspecte ale dezvoltării agriculturii țărănești în cele 15 sate de pe cursul inferior al pârâului Nyikó (jud. Harghita), descriind câțiva din factorii prin care oamenii acelor locuri în secolele XVIII–XIX. și-au format terenurile agricole. Autorul, pe baza datelor statistice și arhivistice, cât și a informațiilor orale primite de la bătrâni, evidențiază că simultan cu creșterea populației au fost mărite și hotarele satelor: pentru satisfacerea nevoilor populației crescute, întrucât productivitatea pământurilor nu putea fi mărită, au căutat să extindă ogoarele prin defrișarea pădurilor. În încheiere, lucrarea se ocupă cu modul defrișării și etapele transformării acestor teritorii în ogoare.

Beiträge zur Geschichte der Landwirtschaft des unteren Nyikó-Tales

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit behandelt einige Aspekte der Landwirtschaftlichen Entwicklung der am mittleren auf des Nyikó-Baches (Kreis Harghita) liegenden 15 Dörfer. Man bezieht sich hier besonders auf die im Laufe der 18. und 19. Jahrhunderte aufgetretenen Factoren, die zur Vergrößerung der Landwirtschaftlich benützbaren Böden geführt haben. Der Autor stellt anhand von statistischen Daten, archivalischen Dokumenten und von älteren Leuten gesammelten Informationen fest, daß die demographische Entwicklung auch die Vergrößerung der Dorffluren mit sich genommen hat. Da man die stets wachsenden Bedürfnisse der Bevölkerung keineswegs durch die Erhöhung der Arbeitsproduktivität der existierenden Ackerländer befriedigen konnte, hat man versucht die Bodenfläche mit Hilfe von Rodungen zu sicheren.

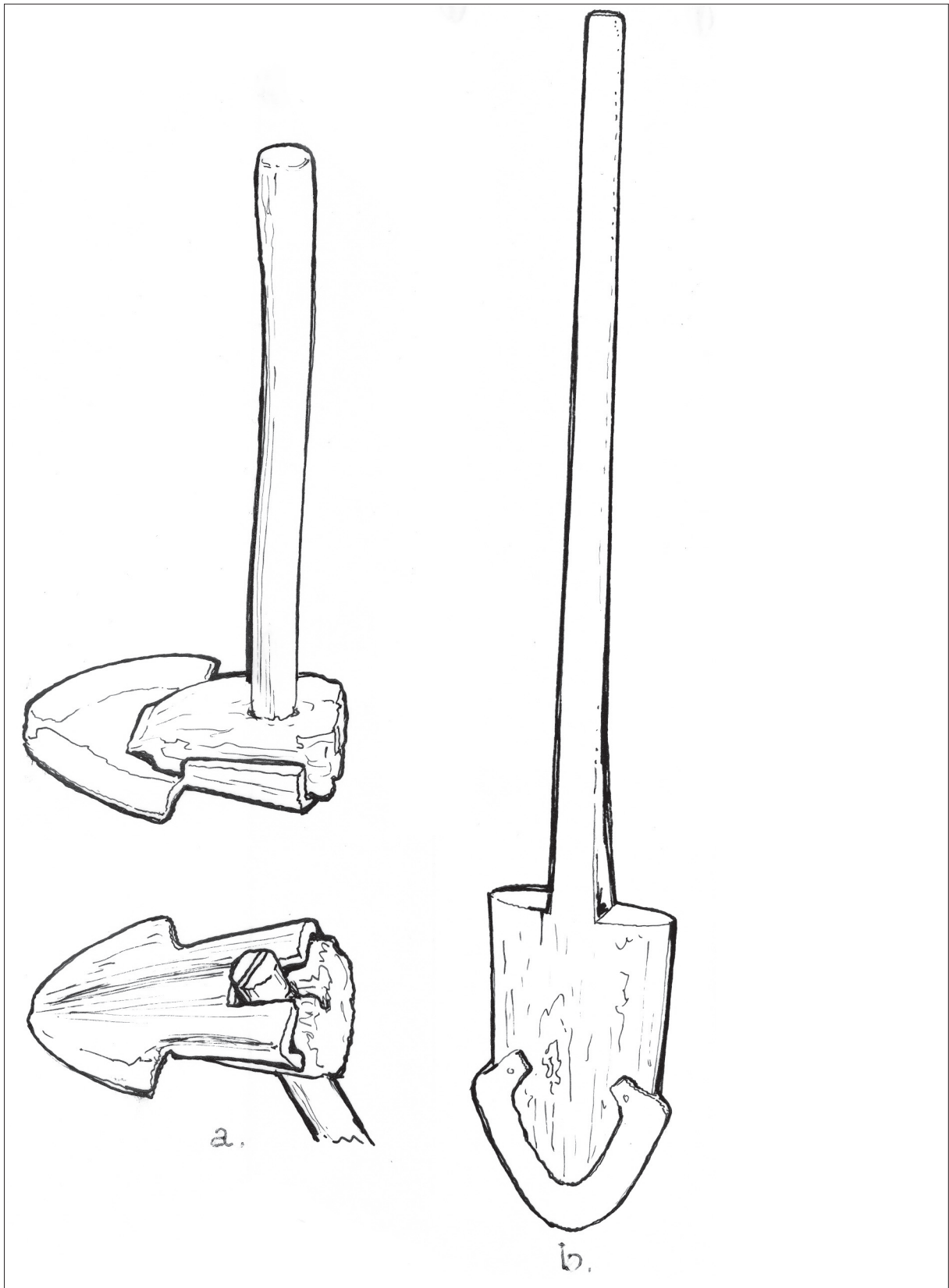
Zum Schluss stellt der Autor die Art und Weise der Rodungen sowie die Etappen der Umwandlung der gewonnenen Böden in Ackerland dar.

1. ábra

- Székelyudvarhely – Odorheiu Secuiesc
- Székelykeresztúr – Cristuru Secuiesc

Az Alsó-Nyikó menté falvai: 1. Rugonfalva – Rugănești, 2. Siménfalva – Șimonești, 3. Kiskadács – Cădăciu Mic, 4. Nagykadács – Cădăciu Mare, 5. Kobátfalva – Cobătești, 6. Szentmihály – Mihăileni, 7–8. Alsó- és Felsőbencéd – Bențid, 9. Csehétfalva – Cehețel, 10. Tarcsafalva – Tărcești, 11. Tordátfalva – Turdeni, 12. Nagymedesér – Medişorul Mare, 13. Szentmiklós – Nicoleni, 14. Kiskede – Chedea Mică, 15. Nagykede – Chedea Mare

2. ábra

- a. Tővágó kapa, faeke elhasznált vaspapucsából készült.
b. Faásó vaspapucsal

